

JADID ADABIYOTIDA O'QITUVCHI OBRAZI

Mamtaliyeva Fotimaxon Odiljon qizi

Andijon viloyati Oltinko'l tumani 35-sonli umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5572564>

ИСТОРИЯ СТАТЬИ

Принято: 05 октябрь 2021 г.
Утверждено: 10 октябрь 2021 г.
Опубликовано: 15 октябрь 2021 г.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

jadid adabiyoti, ma'rifat,
domullo, ziyoli,
maktabdorliq, eski maktab,
muallif pozitsiyasi,
mudarris.

АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotiga ziyoli obrazining kirib kelishi, jadid adabiyoti namoyandalari asarlaridagi domla va ziyoli obrazlarining o'ziga xos xususiyatlari haqida, o'qituvchi obrazining jamiyatda bajaruvchi funksiyalari haqida (Sadridin Ayniy ("Eski maktab"), Cho'lpon "Zamona xotuni", Fitratning "Munozara", Behbudiyning "Padarkush" dramasi, Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romani va h.k asarlari misolida) fikr yuritilgan.

Kishilar ustoz siymosida insonni kamolotga yetaklovchi, hayotga har tomonlama tayyorlovchi komil shaxsni ko'rishadi. Shundan bo'lsa kerak, muallim shaxsi qadim-qadimdan e'zozlanib kelgan; har bir davr, har qanday mamlakatda ziyoli odamlarga munosabat yuqori bo'lgan, ustozlar doim izzat-ehtiromda. Bir so'z bilan aytganda, o'qituvchilik – sharaflilik, ammo mashaqqatli kasb.

Yangi o'zbek adabiyotining haqiqiy asoschilari – jadidchilik harakati namoyandalari asarlaridagi obrazlar tizimida o'qituvchi obrazining tutgan o'rni beqiyos. Zero, jadid adabiyotining deyarli har bir vakili asarlarida ziyoli – domullo obrazi mavjud bo'lib, ular asarda o'ziga xos g'oya tashishga xizmat qilgan: Fitratning "Munozara" asarida mudarris, Cho'lponning "Zamona xotuni" dramasi Abdulahad muallim yoxud "Kecha va kunduz"

romanidagi ziyoli Sharafiddin Xo'jayev, Behbudiyning "Padarkush" dramasi domullo va ziyoli obrazi va h.k. Ular asosan, xalqni jaholat botqog'idan qutqaruvchi, ma'rifat tarqatuvchi jamiyatning yetakchi bo'g'ini sifatida namoyon bo'ladilar.

Fitratning "Hindistonda bir farangi" ila Buxorolik mudarrisning jadid maktablari xususida qilgan munozarasi asarida Buxoro madrasalarining birida saboq beruvchi mudarris bilan tanishamiz. Haj safariga otlangan mudarris Hindistonda bir farangi – fransuz ziyolisi bilan suhbat quradi. Asardagi farangi va mudarris munozarasida muallifning o'y-mushohadasi, g'oyalari farangi obraziga yuklanadi (umuman olganda, farangi obrazini Fitratning ayni o'zi deyish mumkin). Muallifning asardan ko'zlagan maqsadi birmuncha vaqtdan beri Buxoroda avj olgan jadid va qadim o'rtasidagi ixtilofni

bartaraf etish bo'lib, "mazkur hikoyat ushbu masalani tugal hal qilg'andir". Fitratning fikricha, bu ixtilof "muqaddas Vatanimizni parchalab, uning ahli jamoasini jadid va qadim unvonlari ostida ikki firqaga ajratib, ularning birini ikkinchisiga dushman qilib qo'ydilar. Xor va xarobligimizning asosiy sababi musulmonlardan emas, balki o'sha ma'nisiz ixtilofdan ekani ma'lum bo'ldi"¹.

"Munozara" orqali Fitrat eski va yangi fikrlilarni murosaga keltirishni niyat qilar ekan, farangi bilan bahsda Buxoro madrasalaridan birida saboq beruvchi mudarrisni tanlaydi. Zero yuzaga kelgan ixtilofning sababchilarini ya'ni qadimchilarni mot qilishni maqsad qiladi. Shu jihatdan asarda farangi tilidan jadid maktablari va "jadidcha" o'qitishning afzalliklari tushuntiriladi.

"Nafaqat Buxoro yoki Turkiston, umuman islom Sharqi tarixini yaxshi bilgan va "yangi tadqiqot ila" mushohada etgan Fitratning bahsda o'ziga raqib sifatida eskicha ta'lim olganlarning peshqadamlaridan bo'lmish Mudarrisni tanlagani ham bejiz emas. Bu narsa masalani kengroq doirada qo'yishga, islom Sharqining taraqqiysi va tanazzulini belgilagan omillarni ochib berishga xizmat qiladi"².

Farangi obrazi mudarrisga zid qo'yiladi. Farangi millatning shonli o'tmishini mudarrisga ibrat qilib ko'rsatar ekan, uning bugungi ahvoliga kuyinadi: Islom madaniyati qani? Ilmga nima bo'ldi? Jasur himoyachilari qayga ketdilar? Ularning bahodir tarafkashlariga nima bo'ldiki, islom tarafdorligini tamoman tark

etdilar?(88-bet). Farangi islom dinidan, Sharq tarixidan yaxshi xabardor bo'lgani holda, Buxoroyi sharifning ilm ahlidan bo'lgan mudarris islomning ahkomlaridan to'liq va tugal ma'lumotga ega emas (vaholanki, dunyoviy fanlarni umuman bilmaydi). Uning din haqida bilganlari ham yuzaki aqidadan boshqa narsa emas (Islomning xarob bo'lish sababi shudir!). Mudarrisning nutqi orqali Buxorodagi ulamolar va ularning usuli jadid haqidagi qarashlarini ham bilib olish mumkin. Buxoro ulamolari "arab tilini arablarning o'zlaridan ham yaxshi bilgani holda arabcha gaplashishni bilmaydilar", ayollarni o'qitishga esa mutlaqo qarshi turadilar. Jadid maktablari xususidagi noo'rin mulohazalari ham yetarli dalillarga asoslanmagan. Muallif shunday yo'ldan boradiki, bahsda mudarris yengiladi, u farangi ketma-ket o'rta tashlayotgan asosli dalillarni inkor eta olmagan holda usuli jadidni tan olishga majbur bo'ladi: Siz hiyla donishmand odam ekansiz. Voqean, bizning Vatan va millatimizni dardlarini topib, ilojini ham yaxshi bayon qildingiz. Zotan, bizning ham "birinchi najot yo'li ilmdur" xususida muxolifatimiz yo'q. Bizning ishtibohimiz jadid maktabi va zamonaviy ilmlarning tahsili ediki, buni ham kamoli yaxshilig' bilan yuksak ekanini ko'rsatdingiz (94-bet).

Bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan ikki qutbning bahsida muallif niyatiga ko'ra mudarris yengiladi – "birinchi najot yo'li ilmdur" deya murosaga keladi.

"A.Fitrat va boshqa ma'rifatparvar adiblar asarlaridagi o'qituvchi, ziyoli va

¹ Фитрат А. Ҳиндистонда бир фаранги ила Бухороли мударриснинг жадид мактаблари хусусинда қилган мунозараси // Танланган асарлар // I жилд. -Т.:Маънавият, 2000, -Б.46.

² Қуронов Д. Каримов Х. Жадид адабиётида тарих концепсияси.//Китобда : Мутолаа ва идрок машқлари.-Т.:Akademnashr, 2013,-Б.51.

boshqalar jaholatga qarshi kurashuvchi qahramonlardir. Muallim obrazi ma'rifatparvar adabiyotining ideal qahramonidir. Uning timsolida asrlar bo'yi ilmsiz yashab kelgan xalqqa bilim orqali yorug' dunyoni ko'rsatish, shu tariqa ommani xayrli ishlarga yo'llash tushunchalari mujassamlashtirilgan"³.

Demak, Fitratning ushbu "Munozara" asari, Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" dramasi, Cho'lponning "Zamona xotini" kabi asarlarida ziyolilar obrazi yuqoridagi singari funktsiya bajargan.

Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" dramasi domulla va ziyoli obrazlari uchraydi. Dramada Behbudiy domulla va ziyoli obrazlarini "Munozara" dagi singari bir-biriga qarama-qarshi qo'ymaydi. Muallifning asardan ko'zlagan maqsadini ro'yobga chiqarishda (o'qimagan bolaning holi, ilmsizlikning oqibatini ko'rsatish) har ikki obraz muhimdir. Muallif domullani alohida urg'u bilan "yangi fikrlik bir mulla" ekanligini ta'kidlaydi. "Padarkush" dagi ushbu domla eski maktab domlalaridan farqli ravishda yangiliklarni teran tushungan, o'qimoqni farz va davr talabi deb bilgan, usuli jadid maktablariga qarshi bo'lmagan domulladir. U boyga o'g'lini o'qitish zarurligini har tomonlama tushuntirishga harakat qiladi: O'qumoq va mulla bo'lmoq uchun pul kerak, badavlatlarimizni holi bul, bas, bu ketish ila nauzambilloh, dunyo va oxiratga rasvo bo'lurmiz, o'qumoq barcha musulmonga, erkak va yo xotin bo'lsun, farz edi. U qayda qoldi? Oh, voy bizni holimizga!

Ziyolining nutqidan esa ayni davrda barcha eski maktab domlari ham bunday fikrda bo'lmaganligini bilib olish mumkin: Ah-ha, qiziq va interesniy hodisa emish (odamlarga qarab), bu shaharda boylarga amri ma'ruf qilaturg'on mulla bor ekan, Xudoga shukur. Ul janobi haqqoniy domullani topib, ziyorat qilmoq kerak. Ziyoli boyga yangi zamonda ilm o'rganish juda muhim ekanligini tushuntirishga harakat qiladi: Hozir yangi va boshqa bir zamondir. Bu zamonga ilm va hunarsiz xalqni boyligi, yeri va asbobi kundan-kun qo'ldan ketgandek, axloq va obro'yi ham qo'ldan chiqar, hatto, dini ham zaif bo'lur. Buning uchun biz musulmonlarni o'qutmoqg'a sa'y qilmog'imiz lozimdur, vaholanki, dini sharifimiz har nav naflik ilm o'qumoqni beshikdan mo'zorigacha bizlarga farz qilgandir. Boy hamma narsaning yechimi pulda deb biladi. Atrofida sodir bo'layotgan voqealarga ko'r-ko'rona, yuzaki munosabat bildiradi: O'quganni biri siz, yemoqg'a noningiz yo'q, bu holingiz ila manga nasihat qilursiz.

Domulla va ziyoli obrazlari muallifning g'oyalarini, maqsadini retsepiyentga yetkazuvchi asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Har ikkisining maqsadi deyarli mushtarak ekanligini ko'rsatish barobarida muallif eski fikr va yangilik tarafdorlari birlashsa, xalqning jaholatdan yiroqlashishi yanada tezlashishini orzu qiladi. Dastlab, Behbudiy domulla obrazi orqali masalani diniy tomondan boshlab, shaxsiy manfaatlarga burib, silliqlab tushuntiradi. Go'yoki, retsepiyentni keyingi jiddiy, umumahamiyatli mavzuga tayyorlab turadi.

³ Адабий турлар ва жанрлар. 3 жилдлик. I жилд, Т., 1991, -Б.120.

Domulla zimmasiga yuklatilgan vazifa bajarilgach, sahnaga “ovrupo libosida kiyingan, o‘ruscha o‘qug‘on millatchi musulmon” - ziyoli kirib keladi. Ziyolining vazifasi domullanikidan birmuncha kengroq bo‘lib, Behbudiy jadidlarning g‘oyalarini ziyoli tilidan berishga urinadi. Boy o‘ldiriladigan 3-pardada yana domulla paydo bo‘ladi va bunday mudhish voqeaning sabablarini ko‘rsatadi: Bu badbaxtlik va musibatga sabab jaholat va nodonlikdir, bema‘nilik va tarbiyasizlikdir. 4-manzarada (Boyning o‘limidan keyin) Ziyoli dunyo va millatning taraqqiy etishida ilmning o‘rni beqiyosligini ta‘kidlaydi: Bizlarni xonavayron, bachagiryon va bevatan va bandi qilg‘on tarbiyasizlik va jaholatdur: bevatanlik, darbadarlik, asorat, faqru zarurat va xorliklar hammasi ilmsizlik va betarbiyalikning mevasi va natijasidir. Dunyoga taraqqiy qilgan xalq ilm vositasi ila taraqqiy qiladi. Asir va zabun bo‘lganlar-da beilmlikdan.

Ko‘rinadiki, dramadagi har ikki obraz muallifning g‘oyalarini xalqqa yetkazuvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo‘lgan. Faqat ushbu obrazlarda ayrim o‘ziga xosliklar mavjud: domulla – mavzuga ko‘proq xususiy jihatdan yondashadi; ziyoli esa butun bir xalq uchun ahamiyatli bo‘lgan asosli dalillar keltiradi.

Cho‘lponning “Zamona xotini” dramasida ham Abdulahad muallim obrazi mavjud. Dramada hukumat ishlari bilan ovora bo‘lgan muallimni uchratamiz. U dramaning asosiy qahramonlaridan biri bo‘lgan Rahima xolaga qishloqni zug‘um bilan boshqarayotgan Rustam aka, Azimjon qimorboz, Zokirjon mirzalardan xalos

etishda yordam beradi. O‘zining ta‘biri bilan aytganda muallim “qishloqning og‘zi kattalari, mushtumzo‘rlari, yaramas amaldorlari bilan bel bog‘lab kurashga tushgan. Yo yiqilmay, yo yiqitmay turib tinish yo‘q!”⁴.

Dramaning boshidanoq ko‘rinadiki, qishloq aholisi ikkiga bo‘lingan: o‘ziga qimorboz, o‘g‘rilarni himoyachi qilib olgan ijroqo‘m raisi Rustam aka tarafdorlari(ular sodda qishloq odamlarini hiyla bilan o‘zlariga og‘dirmoqchi bo‘ladilar); Rustam akaning xotini, “Qo‘shchi” noibi Rahima xola tarafdorlari (muallim, Jo‘ra va bir qancha “Qo‘shchi” a‘zolari). Muallifning badiiy niyatiga ko‘ra bu ziddiyatda Rahima xolaning qo‘li baland kelmog‘i, u ayollarning ham erkaklardan qolishmasligini ko‘rsatmog‘i lozim (asarning nomidan ham ma‘lum). Tabiiyki, buning uchun unga hukumat islohotlaridan xabardor, zamon imkoniyatlaridan foydalana oladigan, haq-huquqlarini himoya qila olishga qodir bo‘lgan ziyoli shaxs yordam berishi kerak. Shu tariqa dramada Abdulahad muallim obrazi paydo bo‘ladi. Asarda Abdulahad muallim muallifning badiiy niyatiga muvofiq harakatlanadi. U Rahima xolaning qizi Sharofat bilan ahd-u paymon qiladi. Sharofatni Azim qimorbozning o‘g‘li To‘xtasinga majburlab uzatilishidan saqlab qoladi. Shu tariqa drama voqealari qiziqarli tusga kiradi. Abdulahad qishloqning sodda aholisi uchun “ham zakunchi, ham a‘lam, ham mufti...” ekanligi ko‘rsatiladi.

Demak, “Zamona xotini” dramasidagi Abdulahad muallimga ham sujet voqealarini rivojlantiruvchi qahramon sifatida baho berish mumkin.

⁴ Чўлпон. Замона хотини // Асарлар. 4 жилдлик. III жилд. –Т.:Akademnashr, 2016. –Б.152.

Sadriddin Ayniyning “Eski maktab” asarida eski usulda ta’lim beruvchi maktab va uning domlasi bilan tanishamiz. Avtobiografik xarakterga ega ushbu asarda muallif iste’dodsiz, tanlagan kasbiga mos bo’lmagan o’qituvchini tasvirlaydi. Voqealarni tasvirlashda muallif salbiy pozitsiyada turadi. Men bu maktabxonaning bizning katakchaga o’xshaganini hanuz unutganim yo’q; ...bolalar amir zindonida qamalgan bandilar kabi bir-birovlarini bosib, tiqilib, qiynalib o’tirar edilar; ...maktabxonadagi bolalarning qiyqirishlari, dod-bedodlarning zarbidan esa kishining qulog’i portlash darajasiga kelar edi⁵.

Asardagi domla uchun maktab ochish, muallimlik qilish sevib tanlagan kasb emas, shunchaki tirikchilikning bir turidir. “Tezroq saboq o’rganib, tengdoshlari bilan baravar bo’lish va hatto ulardan oldinga o’tish”ni istagan, o’qib-o’rganishga astoydil kirishgan bolaning harakatlariga “uqubatxona” – maktab hayoti to’sqinlik qiladi. “Tabarruk” qishloqning “tabarruk” domlasi esa dastlabki kundanoq bolada noxush taassurot qoldiradi. U masjid domlasi bo’lish bilan birga bolalarga ham ertalabdan kechga qadar “saboq” beradi.

Ma’lumki, badiiy asarda personajlarning karakter-xususiyatlarini ko’rsatishda portret muhim o’rin tutadi. Sadriddin Ayniy domla obrazida salbiy bo’yoqlarga tayanadi:... tug’ilganidan beri sovun yuzini ko’rmagan, benihoya kirlanib bitgan basharasi; ...oriq, yuzi bir burda va o’zi holsizlikdan o’lib borayotgan; g’azab-shiddatidan yuz-ko’zi, qosh-qovoq, soqol-mo’ylovlari it ko’rgan mushukning juniday

hurpaygan bir odam (106-bet). Shu jihatdan muallif istagiga ko’ra domla asar davomida johil kimsa sifatida harakatlanadi. Odatda, bolalar o’zlaridan aqlli bo’lgan kishini xurmat qiladilar. Domla yosh Sadriddinning qalbida dastlabki kundanoq mahoratsiz o’qituvchi sifatida saqlanib qoladi. U bolalarni ayovsiz kaltaklaydi, kaltaklarga chidash bera olmagan bola faryodi chumchuqday chug’urlab kitob o’qiyotganlar shovqiniga qo’shib ketadi. Domla ularga yaxshi bilim bera olmaydi. Asardagi bolaning otasi ta’biri bilan aytganda, bunday muhitda bolalar to’tiqushga o’xshab qolishadi: bir narsani aytadi-yu, lekin nimaligini o’zi ham bilmaydi. Hikoyachi esa ushbu vaziyatga shunday baho beradi: “Endi o’ylaymanki, menga muallimlik qilgan va saboq bergan domlanning o’zi ham bu darslarning savod chiqarish uchun qanday aloqalari borligini bilmas va tushunmas ekan” (128-bet). Bunday ta’lim beruvchi “domla”dan samara kutish ko’rdan ko’rar ko’z talab qilishdek gap. Abdulla Qahhorning “O’tmishdan ertaklar” qissasidagi Valixon so’fi ham ana shunday domlalardan biri edi. U ham bolalarni o’qitishga tirikchilikning bir turi – qo’shimcha daromad sifatida qaraydi.

Ayrim o’rinlarda, masalan, domlanning bolalarni ayovsiz kaltaklashi, falloqga osishi tasvirlari bo’rttirilgandek ko’rinishi mumkin. Ammo Parda Tursunning “O’qituvchi” romanida ham eski maktablarda aynan mana shunday ayanchli jazo usullaridan foydalanilgani tasvirlanadi: eshonning hovlisida xizmat qilib kun ko’rayotgan Elmurod Sayfulla(eshonning arzanda o’g’li) uchun

⁵ Садриддин Айний. Эски мактаб. Қиссалар.- Т.:Юлдузча, 1988.-Б.107.

maktabga taom olib borganda ana shunday “mudhish tomosha”ning guvohi bo’ladi va beixtiyor beg’ubor ko’nglidan “Shunday qilib o’qigandan ko’ra, o’qimasa nima bo’lar ekan bu bolalar” degan fikr o’tadi. Bunday og’ir jazoga ko’proq domlaga “ozodliq” keltirmaganlar giriftor bo’ladi. Abdulla Qahhorning “O’tmishdan ertaklar” qissasida ham huddi shu kabi holat mavjud (“Valixon so’fi” hikoyasida): men qo’rqib ketdim, chunki maktabning ta’rifini ko’p eshitgan edim: domla behining novdasi bilan uradi, moshga cho’kka latadi, falaqqa osadi...Bir qassob yetaklab ketayotgan echkisi yurmay tarxashlik qilganda: “Ey jonivor, yuraversang-chi, men

seni maktabga olib ketayotganim yo’q, qushxonaga olib ketayotibman-ku”, degan ekan...⁶.

Ko’rinadiki, eski maktab domlalarining ta’lim usulida bolalarni kaltaklash va jazolash asosiy usul bo’lgan. Lekin masalaga bunday bir tomonlama yondashib tugal xulosaga kelish ham xato nazarimda. Menimcha, bu ijodkorning badiiy niyati, uning hayot materialini “tanlash”i yoxud tanlashga majbur bo’lgani bilan ham bog’liq bo’lsa kerak. Eski maktabda savod chiqarib, elga manzur bo’lgan asarlar yozgan atoqli adiblarimiz borligi masalaning ushbu tomonlari ham mavjudligini yodga soladi.

Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romanida esa mutlaqo boshqa bir maktabdor bilan tanishamiz. Ra’noning otasi, Anvarning ustoz Solih maxdum Qo’qondagi ko’zga ko’ringan maktabdordlardan bo’lgan. Qodiriy Solih maxdumning o’ziga xos kamchiliklarini

ro’y-rost ko’rsatish barobarida muallim sifatidagi fazilatlarini ham keltirib o’tadi: Maxdumning o’qug’uchi bolalar bilan muomalasi juda yaxshi edi. Savog’ini bilmagan yoki sho’xliq qilgan bolalarni har qancha so’kib, koyisa, do’q urib, davara qilsa ham urmas, bu jihat bilan butun Qo’qon bolalarining muhabbatlarini o’ziga jalb etkan edi⁷. Solih maxdum o’zi kabi maktabdor domlarni ko’ra olmay, bolalarni o’ziga og’dirgan, ulardan “ozodliq”, “payshanbaliq” larni undirishga harakat qilgan bo’lsa-da, iste’dodli domla sifatida tasvirlangan. Bu haqda Qodiriyning o’zi yozadi: nima bo’lg’anda ham maxdum o’z zamonasining eng olding’i domlalaridan, Qo’qon aksariyatining savodxon bo’lishlariga sababchi ustozlardan, hatto ulug’ xizmatlarga kishi yetishdirib berguchi nodir muallimlardan edi (Anvarning yuksak pog’onaga ko’tarilishi yozuvchining fikrlarini ta’kidlaydi) (18-bet).

Romanda motivirovkadan o’rinli foydalanilganini ko’rish mumkin. Solih maxdumning maktabdor domla sifatida tanlanishi realistik prinsip qoidalariga javob beradi: faqir bir oilaning oltinchi farzandi bo’lgan Anvarning xon saroyiga yaqinlashuvi uchun ko’prik, vosita – domla Solih maxdum edi. Anvarning Mohlar oyim nazariga tushishi, Ra’no, Nasim bilan do’stligi, u orqali Muhammad Rajab poygachi homiyligiga olinishi, nihoyat, Abdurahmon bilan dushmanlik, Xudoyorxon bilan to’qnashuvini – romanning bosh mavzusini (“Turkiston feodallarining keyingi vakili bo’lg’an Xudoyorning o’z xohishi yo’lida dehqon ommasi va mayda hunarmand – kosib

⁶ Қаҳҳор А. Ўтмишдан эртақлар. Асарлар 3 жилд. –Т.:Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988,-Б.234.

⁷ Қодирий А. Меҳробдан чаён. –Т.: Шарқ, 2013, - 6.17.

sifini qurbon qilishi, mamlakat xotin-qizlarini istagancha tasarruf etishi, bunga qarshi kelguchilar tilasa kim bo'lsin,

rahmsiz jazo berishi) ishonarli tarzda ifodalashda Solih maxdumning maktabdorligi muhim rol o'ynaydi.

Литература:

1. Фитрат А. Ҳиндистонда бир фаранги ила Бухороли мударриснинг жадид мактаблари хусусинда қилган мунозараси // Танланган асарлар // I жилд. –Т.:Маънавият, 2000, -Б.46.
2. Қуронов Д. Каримов Х. Жадид адабиётида тарих концепсияси.//Китобда : Мутолаа ва идрок машқлари.-Т.:Akademnashr, 2013,-Б.51.
3. Қахҳор А. Ўтмишдан эртақлар. Асарлар 3 жилд. –Т.:Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988,-Б.234.
4. Қодирий А. Меҳробдан чаён. –Т.: Sharq, 2013, -б.17.